

VALÓSÁG ÉS KULTURA A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYARSÁG ÉLETÉBEN

Irta: BALOGH EDGÁR (Pozsony)

Semmilyen más kérdéssel nem világíthatnánk be mélyrehatóbban a csehszlovákiai magyar szellemi élet rejtekeibe, mint azzal az egyszerű számonkéréssel, hogy hol adja vissza ez a szellemi élet a csehszlovákiai magyarság valóságát?

Csehszlovákia állami kereteiben új nemzetiségi viszonyok, különleges gazdasági folyamatok és társadalmi eltolódások, másult kulturhatások közé került a magyarság egy jelentős darabja, méghozzá olyan merőben új történelmi csoportosításban, mely egymástól fejlődéstörténetileg távoleső részeket, például Pozsonyt és Ugocsát — a Csallóközt és a Felsőtisza vidékét — szorította egy kisebbségi sorsközösségbe. Mi sem természetesebb, hogy 16 évvel a csehszlovák köztársaság keletkezése után aszerint értékeljük a csehszlovákiai magyarság kulturáját, hogy az milyen hűséggel és őszinteséggel tükrözi származása körülményeit s azokat a gazdasági és társadalmi erőket, nemzeti és osztályviszonyokat, élő szellemi hagyományokat és a változásokban gyökerező új intuiciókat, amelyekről a tudományos kutatás és a művészi ábrázolás finom egyéni eszközei segítségével megszületik. Teljes mértékben ki kell küszöbölünk itt azt a szempontot, mely a szlovenszkói és kárpátaljai magyar kulturát pusztán származási helye, területi hovátartozása szerint regisztrálná. Ebben az esetben u. i. a kopírozott, másodlagos kulturát is számba kellene vennünk, valamint annak vidéki, harmadlagos, sőt negyedleges és további utánélesztéseit, ami pedig csak a giccs és dilettantizmus szociológiai mérlegelésénél lehetne számunkra fontos. Eredeti kulturát keresünk s nem vesszük szlovenszkóinak azt, ami szlovenszkóinak festi és kelletti magát, hanem kizárólag azt becsüljük a csehszlovákiai magyarság kulturájának, amelyben író, művész, tudós a kivüle megadott és érzékszerveivel felfogott tárgyi valót, a csehszlovákiai magyarságképlet problematikáját reprodukálja a maga módszere és stílusa szerint.

Tudatában vagyunk annak, hogy bizonyos uralkodó társadalmi érdekeltségek történelmi kifejlődésük folyamán a maguk valóságos szerepének elhallgatását s így az egész társadalmi valóság elferdítését, sőt feledését váltják ki az irodalomból, művészetből és tudományból. Társadalmi szereptudat aligha működik itt még közre a valóságtól így eltérített kulturtermelésben s kezdetleges, fejletlen, megakadt kulturáról beszélhetünk — de csak addig, amíg egy ellentett társadalmi érdekeltség a valóság maradéktalan visszaadásának követelésével a felszínre nem hozza a valóság eltakarásában érdekelt erők és a kultura tudatalatti kapcsolatait s a kultura mestereitől a valósággal szemben tudatos állásfoglalást nem követel. A csehszlovákiai magyar kultura esetében az osztályellentétek és politikai harcok megrázkódtatásaiból határozottan felmerült már a valóság kulturális reprodukciójának követelése. Szó sem lehet tehát itt már arról, hogy ez a kultura bizonyos osztályok és politikai pártok kizárólagos hatáskörében mintegy gyermeki ártatlansággal ölthetné még magára a tényeket elkendőző jelleget. Csehszlovákiában ezek után nem lehet szó

kezdetleges, maradi kulturáról, hanem csakis éretten kibontakozó magyar kulturáról s ha ellenőrző számonkérésünk mégis kedvezőtlen válaszokra talál, akkor ennek kizárólagos oka az, hogy a valóban korszerű csehszlovákiai magyar kultúra a mai viszonyok közt leütdött, szétszórt, elfojtott.

Nemrégiben a pozsonyi *Az Ut* ankétot rendezett az írástudók áru-lásáról. A füleki zománcedénygyár félparaszt és szakmunkásai tárták itt fel a maga realizmusában Szlovenszko legalacsonyabb munkabérekkel dolgozó gyárüzemének viszonyait Györy Dezsővel, a *Kisebbségi géniusz és az Újarcu magyarok* költőjével szemben, aki egy színes riportjában a válság közepette is teljes üzemmel dolgozó zománcgyár igazgatójának szer-vezői zsenialitását zengte. Hasonlóan állították szembe a népsors meg-rázó tényeit az író felelőtlen fantáziájával azok az oroszokai cukorgyári munkások is, akik *Egri Viktor* hangulatos cikkét a nagyszombati cukor-gyár gépcsodáiról és munkaritmusáról vették bonckés alá. Györy Dezső és Egri Viktor, tehát két kihangsúlyozottan kisebbségi magyar író e szembejutása a csehszlovákiai magyar népvalósággal csupán kiragadott példa, de ugyanez a helyzet végig a kisebbségi magyar szellemi élet egész vonalán. Amikor a csehszlovákiai magyar középosztály anyagi romlása és társadalmi térvesztése folytán az új diáknemzedék egy része kirajzott az örökölt keretektől s önállóan kutatni kezdte fennmaradásának és új elhelyezkedésének kérdéseit, nyomban, szüksége lett a kivüle adott tárgyi valóság hú és szabatos ismeretére, mégpedig nyelvi kötöttségeinél és társadalmi igényeinél fogva a csehszlovákiai magyar nemzetdarab konkrét érzékelésére. Csehszlovákián kívül Magyarországon és Romániában is ismertté vált a *Sarló* ifjú gárdájának az a törekvése, hogy a társadalomtudomány módszereivel, mégpedig úgy a szociográfia, mint a szociológia eszközeivel, lerögzítse és megmagyarázza a szlovenszkoí és kárpátaljai, magyar népélet változatos mozgásjelenségeit. Emlékezetes az is, hogy ugyanaz az ifjuság, mely a valóságra nyitotta fel szemeit s így hamarosan a dolgok logikáján épült tudományos marxizmust tette a maga ideológiájának módszerévé, az irodalomtól és művészettől is a ma-gyar élet magasabbfokú érzékelését és visszaadását várta.¹ A *Sarló* azóta felbomlott szervezete lehetett muló középosztályjelenség, de az az egy-szer felállított szellempolitikai követelés, mely a kisebbségi magyar kul-turától a kisebbségi magyar valóságot kérte számon, olyan kultúrme-gmozdulás volt a csehszlovákiai magyar szellemi életben, melynek hatása csak hatványozódhatik az ellentétes kulturfrontokon. Ezért a csehszlo-vákiai magyar tudomány, irodalom és művészet viszonyát a valósághoz csak a *Sarló* kulturakciójához mérten ítélni lehetjük meg érdemlegesen.

Mi sem természetesebb, hogy a másfél évtizede új állampolitikai keretek és viszonyok közt élő nemzetdarab gazdasági, társadalmi, poli-tikai és kulturális helyzetképét elsősorban a külföldön még csak alapí-tása körülményeinél fogva ismert *Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság* munkaeredményeiben keressük. S rögtön meg kell itt állapítanunk, hogy ennek a csehszlovákiai magyar szellemi élet élén álló kulturintézménynek egyetlen egy olyan osztálya s egyet-len egy olyan publikációja nincsen, amely a tapasztalati tudományok eszközeivel bevilágítana a magyarság szlovenszkoí és kárpátaljai elhe-lyezkedésének, gazdasági és társadalmi változásainak, régi és új kultur-formáinak, demokratizált politikai életének, vagy akárcsak a kisebbségi küzdelmekben oly' nagy szerepet játszó nemzetiségi számarány tényanya-gába. Szinte érthetetlen volna előttünk mindez, ha nem tudnók azt, hogy ennek az előkelő, külsőségeiben és önkényesen eklektikus kulturmunká-jában valóban felduzzadt intézménynek megalakulása óta éppen a cseh-

szlovákiai magyar népváltság feltárását követelő kulturmegmozdulás le-
 verése volt a legfőbb társadalmi szerepe. Ma már a prágai német egye-
 temi tanárok szerkesztésében megjelenő pángermán *Karpathenland*, vagy
 a köztársasági elnök irodájához közelálló prágai *Národnostni Obzor*,
 melynek főmunkatársai a minap Pozsonyban cseh nyelvű előadásokban
 szóltak hozzá egyoldaluan, de jól informáltan a kisebbségi magyarság
 kérdéseire — pontosabban és bővebben regisztrálja a szlovenszkói és kár-
 pátaljai magyarság demográfiai viszonyait, mint az önálló magyar kutató-
 intézetnek indult hivatalos pozsonyi magyar kulturtársaság. A ma-
 gyarazatért az alapítás és megalakulás körülményeihez kell visszanyul-
 nunk, bármennyire tekintélycsorbitó illetlenségnek tűnjék is fel ma már
 a Sarló diákakcióinak emlegetése egy nemzetközi relációkban is hivata-
 losnak elismert intézménnyel kapcsolatban.

A pozsonyi magyar kulturtársaságot (népszerű neve *Magyar Masaryk-Akadémia*) *Masaryk Tamás* köztársasági elnök egy millió koronás
 adománya hívta életbe. Az adományozás az elnök szlovenszkói látogatása
 alkalmával történt 1930-ban. Ezt megelőzőleg e sorok írója két más társá-
 val egyetemben egy hradzsini kihallgatás alkalmával a haladó kisebbségi
 új nemzedék munkaprogramját írásban nyújtotta át a köztársaság elnö-
 kének. E program — híven tükrözve a Sarló akkori tétovázó magatartá-
 sát és jellegzetes idealizmusát — az új magyar diáknemzedék társadalmi
 állásfoglalásának és politikai irányválasztásának előfeltételekép' azt a
 tudományos munkát állította fel, mely tárgyilagosan felméri a kisebbségi
 magyar néptömegek szociális helyzetét, társadalmi és politikai megoszlá-
 sát és kulturigényeit s ezért egy magyar népkutató intézmény létesítését
 tűzte ki az egyetemekről az életbe lépő szlovenszkói magyar fiatalok
 legelső feladatának. (A program emellett kitért egy szláv-magyar kutató-
 intézet, valamint egy, a keleteurópai népvizonyokat és nemzetközi kap-
 csolatokat tanulmányozó társaság jövőbevetett tervére is.) Az előkészítő
 munkálatokat ez a tervezet a Sarló szociográfiai munkásságában jelölte
 meg. E prágai kihallgatás után került sor az elnök alapítványára, mely-
 nek kimondott célja egy adott viszonyok között fel nem állítható külön
 magyar tudományegyetem helyettesítése s a kisebbségi magyar tudomá-
 nyos kutatás előmozdítása volt.

A Prágába vitt magyar diákprogram s az elnöki alapítvány közti
 kapcsolatot különben jól megvilágítja az a tény, hogy 1931 nyarán, ami-
 kor az alapítvány felhasználására még sor nem került, az elnöki iroda
 külön összeggel támogatta a Sarlósok falusi kiszállásait és népkutató
 vándorlásait. Ez a szociográfiai munka akkor már a magyar polgári kö-
 rök szabotázsja és a hatóságok növekvő bizalmatlansága mellett ment
 végbe. E sorok írójának szociográfiai beszámolóját a felsőtiszai magyar-
 ságról még 1931 tavaszán kitiltották a *Prágai Magyar Hírlap* — a ma-
 gyar polgári pártok hivatalos lapja — hasábjairól az Országos Keresz-
 tényszocialista Párt egyes funkcionáriusainak vétőjára. A hatóságokat
 pedig az a körülmény ejtette gondolkodóba, hogy a galántai járás föld-
 munkásainak sztrájkja alkalmával kapcsolatok lepleződtek le a Sarló
 diákgárdája és az osztályharcos munkásmozgalom között. Az elnöki iroda
 támogatásával mégis zavartalanul lefolyt szociográfiai vándorlásokat 1931
 őszén a Sarlósok pozsonyi kongresszusa követte. Ez a kongresszus, melynek
 anyaga *A Sarló jegyében* c. megjelent, a polgári oldal bizalmatlankodásaira
 nyílt állásfoglalással válaszolt. Annak az ifjúsági idealizmusnak, mellyel a
 Sarlósok saját alanyiségüket még a tárgyi világtól függetlenül, mintegy a
 kivizsgálendő valóság felett állónak, fogták fel, vége szakad. A Sarló-
 sok a marxista elméletet teszik magukévá, tisztázzák saját helyüket és
 hivatásukat is a csehszlovákiai magyar életben s így teljes történelmi

szereptudattal állanak be a helyükre. A valóságkultúra követését a Sarlósok ekkor már félreérthetetlenül úgy állították fel, hogy annak az uralkodó osztályoktól teljesen független fórumra van szüksége. (Konkrétan egy önálló Szociográfiai Intézet terve merült itt fel, amelynek megvalósulására azonban a Sarló későbbi felbomlása folytán nem került már sor.) Ilyen előzmények után a Magyar Masaryk-Akadémia a Sarlósok nélkül, sőt, a Sarló kulturprogramjával éles ellentétben kezdte meg szilárd anyagi bázison nyugvó, kezdettől fogva elérhetetlen előnyben lévő tudományos, irodalmi és művészeti munkásságát.

Már az új társaság alakuló közgyűlésén heves kirohanásra került a sor a „meggondolatlan“ fiatalok ellen, *Orbán Gábor* elnöki megnyitójában. A Sarló hivatalos képviselőit be sem engedték az alakuló közgyűlésre, ahol a marxistákka vált sarlósokkal szembe került s akkoriban már a fiatal *Csáky Mihály* gróf oldalán a „harmincévesek“ neonacionalista mozgalmával kísérletező Györy Dezső, a Sarló mozgalmából kellő időben kivált s a kormányban ülő szociáldemokráciához lecsatlakozott *Szalatnai Rezső* s a határozott világnézet nélkül tisztán művészettörténeti szakmunkára tolodott *Brogányi Kálmán* szemrebbenés nélkül hallgatta végig a marxista ifjúság kiebrudalását a fiatal akadémia munkásságából. A Sarlósok így egy sorba kerültek *Fábry Zoltánnal*, aki az egyetlen egy számot megért — a demokratikus és liberális *Szentiváni Kuria* írói mozgalmából született s azzal együtt meghalt — prágai *Uj Munka* ankétján kerekén visszautasította a Magyar Masaryk-Akadémia előkészítésében való részvételt. *Jócsik Lajos* ekkor írja meg *Az Ut* hasábjain cikkét „*Akik egy millióért megelégedett kisebbséget szállítanak*“ címen s *Terebessy János* ugyancsak itt — *Fábry Zoltán* lapjában — mutatja ki a csehszlovák állami költségvetés és a kisebbségi magyarság számarányai alapján, az ajándékba kapott egy millió körüli éles ellenmondásokat.

Hosszu bürokratikus előkészületek után voltaképpen csak 1933 végén, a *Magyar Figyelő* első számának kibocsátásával, kezdi meg érdemleges működését az új kulturintézmény. Már az első publikáció nyíltan elárulta, hogy hogyan viszonylik az új Akadémia a kisebbségi magyar népvallás feléje szegezett követeléséhez. Ez az első publikáció mindmáig jellemző maradt az Akadémia egész működésére. A véletlenül Csehszlovákiában elérhető kvalitásos vagy kevésbé kvalitásos magyar kulturalkotók teljesen önkényes szereposztással és rendszer nélkül kiválogatott tárggyal lépnek itt a nyilvánosság elé, Manet festőművészetétől a munkácsi barokk építkezésig és az abszolút véletlen filozófiájától valami vulgáris „szociológiai“ oktatástervig terjedő laza, összefüggéstelen problémakörben mozogva, melyet itt-ott tarkít néhány szintén véletlenszerűen beleapritott vers és novella. Az azóta elhunyt *Maléter István*, Jászi Oszkár neveltje, konkrét kisebbségjogi tanulmánnyal szerepel ugyan, de ez is eredetileg a Národnostni Obzor felszólítására készült prágai előadásnak, a Sarló gárdájában nevelkedett *Szalatnai Rezső* pedig a szlovén nyelvű magyar irodalmi termelést próbálja regisztrálni. A *Magyar Figyelő* legelső száma elárulta, hogy az új kulturszervezet a haladó diákok részéről kívánt és követelt kisebbségi magyar kutatóintézet helyett az egyéni utakon járó kulturmunkások kaszinójává vált, ahol senkit sem kötelez határozott munkaprogram a különleges csehszlovákiai magyar problémák megoldására.

Az alapító államférfiu humanista realizmusa csakúgy független csehszlovákiai magyar kutatótársaságot képzelt el a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság keretében, mint a haladó magyar diákok útkereső, majd szocialistává váló realizmusa. Sem a Hradcsin ősz tudósa, sem a Sarlósok nem számoltak idealista beállított-

ságukban a nyers politikai erőtenyezőkkel, amelyek számításában az új intézmény nem, mint önálló kisebbségi magyar fórum, hanem mint a hivatalos kulturpolitika mindenkori „magyar” szócsöve szerepel. Az Akadémia kiépítésénél hallatlan precizitással ezek az erőtenyezők játszanak össze. A koalíciós kormányt képviselő szociáldemokrata és agrárius pártérdekeltségek közös erővel szorítják félre az akadémiai titkárság egyetlen komoly reflektánsát, *Barta Lajost*, aki *A magyar szellemiség Trianonja* című tanulmányában a maga különleges biológiai materializmusával egy reális kisebbségi magyar kulturpolitika távlatait bontotta ki. Az Akadémián a koalíciós kormány közismert magyar kísérleti emberei jutnak főszerephez, nevezetesen *A Reggel* című azóta megszűnt magyar nyelvű kormánylap két szerkesztője, *Antal Sándor*, az agráriusok bizalmija és *Surányi Géza*, a szociáldemokraták embere. Különösen a szociáldemokraták sajátítják ki az új intézményt. *Dérer Iván* akkoriban iskolaügyi (ma igazságügyi) miniszter szociáldemokrata elvtársait s egyben alárendeltjeit juttatja vezető tisztségekhez, megannyi állami alkalmazottat. (Farkas Gyula, Jánoska Tivadar, Sas Andor, Szalatnai Rezső, Szerényi Ferdinánd.) Az Akadémia élére is állami alkalmazásban lévő középiskolai tanár kerül: *Orbán Gábor*, aki *A Reggel* hasábjain nem kisebb „tudományos” javaslattal lepte meg a magyar közvéleményt, mint azzal, hogy mellőzzük a hagyományos magyar helyesírást s térjünk át a „racionálisabb” szláv helyesírássra... Ama „tekintélydemokrácia” vonalán, mely „jobb felé is, bal felé is” frontot állít, így odafejlődött az új kulturális alakulat, hogy egyfelől egyáltalában nem juttatták benne szóhoz Szlovénia egyetlen magyar helytörténeti kutatóját, a konzervatívan katolikus és feudálisán nemzeti *Alapy Gyula* komáromi levéltárost, aki a reakciós beállítottságú, de rendszeres munkával bő, szlovéniai kutatási anyagot közlő *Nemzeti Kultúra* tudományos folyóirat szerkesztője, másfelől viszont az Akadémia nemcsak mellőzte, de teljes erejével le is hengerelte a Sarlósok valóságkövetelő tudományos programját, melynek nagyvonalú kibontakozása ellen hiába hadakoztak Alapy Gyuláék éveken át. Ilyen kezekben és ilyen körülmények között természetes, hogy Masaryk magyar akadémiaja a szlovéniai magyarság sorsvalóságának eltágadójává lett.

A Sarlósok szociográfiai jelentései 1930-ban és 1931-ben a csallóközi, mátyusföldi, nyitrai, garamvölgyi, ipolyvölgyi, gömöri, bodrogközi, tiszaháti magyarság életébe világítanak be. Leírják az életszínvonal egyetemes súlyyodását, a kisgazdaságok hihetetlen elaprózódását s a földművelésadósságok megnövekedését. Felvázolják a bankjobbágyság kialakulását, földönfutók urbanizálódását s gyári, nemkülönben a kisiparos munkanélküliek falusi repatriálását. Leleplezik a magyar szellemiségnek a földbirtokreform javaiból való kiszorítottatását, a militarizált szláv településrendszert s a szlávosító iskolapolitikát. Ugyanolyan tárgyilagossággal közlik mindezt, mint amilyen a háztelekszerezés háborútáni megkönnyebbedéséről s az így előállott új falusi építkezésekről is számot adnak, a kulturérdeklődés általános megnövekedését jelentik, vagy a magyar tömegek ama kétségbevonhatatlan politikai demokratizálódását tesszik szóvá, mely a régi magyar úri rendszer s a vármegyei állapotok visszatértét lehetetlenné teszi, a munkásság és földművelés osztrályalapon való szervezkedését mozditja elő. Mit is közölhetne ebből a cseh-szlovákiai magyar valóságból a Magyar Marasyk-Akadémia, amikor ugyanannak a vonalnak a szerve, amely az előbbieket rosszáért elsősorban felelős!

1934-ben Pozsonyban s Kassán eltörlik a magyar nyelv jogait, miután a magyarság az utolsó népszámlálás adatai szerint e két városban

nem éri el az összlakosság husz százalékát s így a csehszlovák nyelvrendelet értelmében nyelvének hivatalos használatára többé nem jogosult. Mi sem természetesebb, hogy egy ilyen sérelmes kulturtörténelmi fordulathoz a kisebbségi magyarság legfőbb kulturszervének is fel kéne vevőlnia, hogy a tudomány teljes vértetével védje az érzékenyen megsebesített magyarság legegységibb jogát, a nemzeti nyelvet! Uj tudományos feladatok adódnak Kassán is, Pozsonyban is, melyek teljesítése elsősorban magyar kulturhivatás. A veszélyeztetett magyar nyelv védelmében feltűnő demográfiai ellentmondásokat kell megoldani. Kassán a magyar kisebbségre nézve oly kedvezőtlen népszámlálási adatokkal ellentétben a magyar polgári pártokra leadott szavazatok száma mindenkor megcáfolja a husz százalék alá süllyedt állítólagos nemzetiségi számarányt, nem is szólva a nemzetközi munkáspárt magyar tömegeiről s a csehszlovák pártokra eső kassai magyar szavazatokról. (Ez a jelenség az 1935 májusában lezajlott legutóbbi parlamenti választások alkalmával fokozott mértékben ismétlődött.) Az államfordulat után rendkívül gyorsan fellendülő Pozsonyban már az a pusztá tény leleplezi a csehszlovák nyelvrendelet végrehajtásának visszasságát, hogy a magyar lakosság abszolút lélekszáma nem csökkent, hanem emelkedett. A Csallóköz és Mátyusföld felől beszármazó magyar proletáriátus ellepi a külvárosokat s elmagyarosítja a fővárossal összenőtt, eredetileg német Főrévet és Ligetfalut. Ha a betelepülő, állami alkalmazottak, karhatalmi elemek, vasutasok, előmunkások — pillanatnyilag le is szorítják a pozsonyi magyarság relatív nemzetiségi számarányát, a legegységibb demográfiai ismeretek mellett is kétségtelen, hogy a nagy magyar hátvidéki Pozsonyban sohasem halhat el a magyar szó s a feltörekvő munkásosztály sorsának függvényeképp a magyar nyelv soha azelőtt nem birtokolt kulturhadállásokat építhet ki magának ebben a városban. A statisztikai összehasonlítás, szociográfia és demográfia, a történelem, történelmi földrajz, településtörténet és nyelvészet, a szociológia, párttörténet és kisebbségi jogtudomány szellemi fegyvereivel kellett volna a pozsonyi magyar kulturtársaságnak is helytállania a magyar nyelv frontján. A magyar nyelv védelme a legkevesebb, amit egy magyar kulturintézménytől elvárhatunk, különösen akkor, ha saját székhelyén kerül veszélybe létalapja, a nemzeti nyelv. De várhatjuk-e ezt a magatartást a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt befolyása alatt álló, annak tagjaival szaturált Magyar Masaryk-Akadémiától, amikor ugyanaz a párt még magyar anyanyelvű tagjait is a legszigorubb pártfegyelem alatt arra kötelezte, hogy Pozsony és Kassa városi tanácsaiban a magyar nyelv ellen szavazzanak!

A pozsonyi Komenszky egyetemen több, mint egy évtizede új történelmi iskola működik. Chaloupecky Vencel cseh történész, a mai Szlovenszko történetét a morvaszláv birodalom bukásától az Árpádház kihaltáig új alapokra fektető *Staré Slovensko* szerzője, tanítványaival együtt nagyméretű átértékelő munkát végez a Szlovenszko multjára vonatkozó történetkutatásban, részben a magyar forrásanyag új feldolgozásával, részben új anyag feltárásával. Az egyoldalú magyar beállítások után kétségtelenül frappáns, de hasonlóan túlzó hang szólal itt meg — a centralizmus szolgálatában — mely máris nagy ellenhatást váltott ki autonómista szlovák körökben s egy modern szlovák településtörténelmi iskola kialakulásához vezetett, mely a hagyományos szlovák tudományos akadémia, a turócszentmártoni *Slovenská Matica* oltalma alatt a szlovákok külön törzsi származását és ősi szlovenszko megtelepedését vitatja Chaloupecky iskolájának morvaszláv történelemfolytonossági és a szlovák nacionalistákat annyira sértő cseh, morva, lengyel, magyar, ukrán, román telepítési és bevándorlási elméletével szemben. Chaloupeckék és a

szlovák autonomista kutatók harca változatos erővel s nagy tudományos felkészültséggel folyik, a Magyar Masaryk-Akadémia folyóiratában azonban még csak e kulturharc regisztrálásával sem találkozunk, holott mindkét vitázó fél szláv egyoldalúsága a magyar kisebbséget veszélyezteti. Hébe-hóba Budapestről szól be a vitába *Hóman Bálint* és *Szekfű Gyula* történeti vagy *Melich János* és a most elhunyt *Gombocz Zoltán* nyelvészeti iskolája, hogy hasonló nemzeti elfogultsággal mérgesitse el az ellentéteket. Egy reális történetiiskola a különböző nemzeti idealistákkal szemben tisztázhatná a szlovák és magyar tömegek közös jobbágymultját, fényt deríthetne a polgárisodás és a nemzeti kultúra közös kezdeteire, feleleveníthetné a magyar polgári radikálisok és szociáldemokraták szövetségét a nemzetiségekkel az államfordulat előtt s Acsády Ignác, Ágoston Péter, Király György, Jászi Oszkár, Szabó Ervin kutatásainak korszerű folytatásaként frontot emelhetne mindama teleológikus iskolákkal szemben, melyek a mai nemzeti tőkecsoportok ellentéteit vetítik a multba, hogy ideológiai fegyvereket kovácsoljanak mai érdekek számára. Ezuttal az ellentétek ütközőpontjába került kisebbségi magyarság szellemi életéhez állana a legközelebb egy ilyen reális történeti iskola megteremtése, mely az érdekeltségek vonalai helyett a népet valóságának alapjaira helyezkedve a dolgozó tömegek társadalmi multját és közös érdekeit kutatná s a történelmi fejlődés való törvényszerűségének feltárásával hesegetné el az idealista belemagyarázásokat. Éppen Pozsonyban van tradíciója a reális kutatómódnak, ahol *Bél Mátyás*, ez a szlovák és magyar honismeret s népkutatás közös eredeténél álló kiváló tudós, két évszázaddal ezelőtt gyakorolta emlékezetes pedagógiai realizmusát. Ez a történeti realizmus számos ponton szembetalálna magát Chaloupecky elméletével, amely kétségbevonja a magyarság kisalföldi és gömöri ősfoglaló szálláshelyeit s minden bizonnyal éles harcba bocsájtja nek mindazokkal a tudományos elméletekkel, amelyek a mai kisebbségi magyarságban elmagyarosodott szlovákokat, úgynevezett „magyarónokat“ látnak. Márpedig ezek az elméletek alkotják az ideológiai fegyvertárát annak a politikának, amit a Csehszlovák Agrárpárt égisze alatt működő *Slovenska Liga* folytat a kisebbségi magyar vidékek s a kisebbségi magyarság visszaszlovosításának nyílt programjával!

Kiragadott példák ezek, de élesen megvilágítják az új akadémia viszonyát a tudományos feltárássra és feldolgozásra váró csehszlovákiai magyar valósághoz. Pedig ma már maga a magyarság, a magyar dolgozók tömege, igyekszik fenntartani a Pozsonyban saját székházában berendezkedett legnagyobb csehszlovákiai magyar kulturtársaságot a magyar járások, városok és községek önkéntes adományai segítségével, abban a hiedelemben, hogy ez a kulturintézmény nemzeti kulturájának és szociális önismeretének független fóruma s legfőbb letéteményese. Holott Apáczai Cseri Jánossal nyugodtan elmondhatjuk: „azonba pedig ugyanszak ott fentereg a Magyarság, a mely sárban nagy költésse előtt volt.“

A Magyar Masaryk-Akadémia nem egykönnyen tehermentesítette magát a valóságkultúra egyszer már élesen vele szembehelyezett követelése s az ennek következtében teljesen nyílt országos felelősség alól. Az akadémia megalakulása után *Szerényi Ferdinánd* a tudományos szakosztály élén elsősorban is a szociográfiai kutatómód ellen indít lefegyverző akciót. A Sarlósok táboraiból régebben leszakadt, bizonyos mértékig haladó elemek s az akkori magyar tanítóképezdei igazgatósága folytán vele szemben függőségben levő haladó szellemű tanítójelöltek összehívásával *Magyar Munkaközösség* címen mozdít elő új diákszervezkedést, mely a Sarló dinamikus társadalomszemléletű szociográfiai kutatómódját teljesen merev, sztatikus módszerrel, tisztára statisztikai munkával cseréli

fel. Az új mozgalom még ennek a statisztikai munkának a végrehajtását sem bizza magukra a diákokra, tehát az ifjúság kiszállásaira és vándorlásaira, hanem egyszerűen a falusi intelligenciát, a papot, tanítót, jegyzőt próbálja megnyerni arra, hogy a póstán szétküldött kérdőíveket pontosan kitöltse. A nagyvonalúan induló, megfelelő társadalmi tekintéllyel és anyagi segítséggel alátámasztott akció háttérbe tudta ugyan szorítani az egykor már elszigetelt Sarló szociográfiai munkásságát, mely még a legszükségesebb publikációkig sem jutott el, ámde a Csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal alapos munkássága mellett a műkedvelő statisztikává torzított merev szociográfia hovatovább valóban szükségtelenné bizonyult. A *Magyar Figyelő* már meg sem említi. Még egyszer és utoljára szó van a szociográfiairól, tehát arról a startról, melyről a Sarlósok kulturharca a valóságért megindult, 1934 tavaszán a *Magyar Ujság* hasábjain, hol *Krammer Jenő* azt fejtegeti, hogy ami Szlovénzskón kell, az nem szociográfia, hanem — pszichográfia. Fel kell mérni a különböző nemzedékek és évjáratok lelkeségét, ez lehet csak kiindulópont az új kisebbségi magyar szellemi alkotómunka felé. Míg tehát Szerényi Ferdinándék a Sarlósok dialektikus materialista filozófiai alapon megkezdett szociográfiáját pozitivistá adalékgyűjtőgetéssé tompították le, adott ponton teljesen letérítve az ifjúságot az önálló valóságfelismerés útjáról, addig Krammer Jenő fejtetőre állított szociográfiája, az újsütetű szlovénzkói magyar pszichográfia már annak az új idealizmusnak nyit kaput, mely a materiális valóság felfedezését feleslegessé teszi. A magyar népvalóság és a társadalmi törvényszerűségek reális számbavételére törekvő Sarlós-gárda legelső feladatkitűzését, a szociográfiát, sikerült így óvatosan eltávolítani a Magyar Masaryk-Akadémia útjából.

Amikor 1931 végén a Komenszky-egyetem épületében a Sarlósok kezdeményezésére gyűlést tartott a magyar egyetemi ifjúság s konkrét tudományos munkaprogramot állított fel követelésképpen az új magyar társulattal szemben, az Akadémia szervezői még megtehették azt, hogy egyszerűen feleletre sem méltatták a diákság követeléseit s tudományos program nélkül nyitották meg az Akadémiát. (Az egyetemi hallgatóság programtervezete, telve a kisebbségi magyar népkutatás kérdéseivel, 1932-ben *Duka Zólyomi Norbert* kiadásában nyomtatásban is megjelent. Kiegészítő programot adott ki hasonló szellemben a prágai *Magyar Akadémikusok Köre*, népszerű nevén *Mak*, diákegyesület is.) 1934-ben azonban már magán az Akadémián belül támadnak ellentétek s itt az Akadémia vezetősége már más magtartásra kényszerül. A személyi klikké változott vezetőséggel szemben, amely gondosan megke-re-ri és agyonhallgatja az élesen megfogalmazott szlovénzkói valóságproblémákat ellenzék lép fel, élén *Jarnó Józseffel*, az azóta tragikus körülmények közt elhunyt fiatal íróval és magyar kultúrtörténeti kutatóval. Az ellenzék, melyhez többek közt a filozófus *Szántó Hugó*, a hely-történész és levéltári kutató *Sas Andor*, a festő *Reichental Ferenc* és az író *Győry Dezső* tartozik, szlovénzkói és kárpátaljai tárgyú rendszeres és színvonalas magyar tudományos, irodalmi és művészeti munkát követel a társaságtól. Sürgeti a klikkvezetőség eltávolítását, az Akadémián eluralkodott vidékies kaszinóműkedvelősdikiküszöbölésére törekszik s a társaság kereteibe invitálja szabad kulturmunkára a Sarló időközben be-állott bomlása folytán ekkor már mozgalmi összefüggés nélkül író és kutató, részben a marxizmustól is elvált, fiatal realistákat. A Magyar Ujság — már saját aktivizmusa érdekében is az Akadémián uralkodó szervilizmussal szemben — az ellenzék támogatja s megkockáztatja azt is, hogy megnyitja hasábjait az akadémiai ellenzék mögött újból sorakozó Sarlósok kulturmunkájának. Az akadémiai vezetőség komolynak látja a

veszélyt. Riadót fuj, az akadémiai közgyűlés előtt megvonja Jarnó Józseftől az akadémiai tagságot („állampolgárságának rendezetlensége miatt”) s passzív megfigyelőszerepeket betöltő nemzeti reakciósaival szövetkezve drasztikus leszavazás útján hallgattatja el az ellenzéket. Am az akadémiai vezetőség merevsége tarthatatlan a Magyar Ujság révén mozgásba hozott közvéleménnyel szemben s különösen, amikor *Az Ut* is éles támadást intéz az Akadémia ellen, az Akadémia engedményekre kényszerül. Sas Andor módot nyer arra, hogy egy seszínű nagyon óvatos és semmire sem kötelező, de mégis szlovenszkói tárgy körű, a valóság felé fordított s komolyan tudományos munkaprogramot szerkesszen s néhány fiatal realistát egyenként, nagy lassan beengednek az Akadémiába, hogy egyelőre hangtalanul osztozzanak annak továbbra is valóságködösítő munkásságában. Így bejutott többek közt *Peéry Rezső*, *Jócsik Lajos*, a *Felsőgaram* című regénykísérletével feltűnt *Bányai Pál*, *Dobossy László*, a volt Sarló egyik vezető publicistája s legutóbb *Lőrincz Gyula* festő, aki művészetének realizmusával tünt fel 1935 tavaszán rendezett pozsonyi kiállítása alkalmával.

Az a körülmény, hogy a csehszlovákiai magyarságról, annak életéről, történelmi ellentéteiről és mozgásairól a hivatalos jellegű csehszlovákiai magyar tudományos, irodalmi és művészeti társulat nem tud számot adni még mai, sokoldaluan elágazott munkásságában sem, a szlovenszkói magyarság társadalmi fejletlenségének és a fiatal társaság gyermekbetegségének volna betudható, ha ez a társaság, minden eddigi lépésével nem egy nálánál érettebb és fejlettebb kulturkonceptiót gyűrt volna maga alá. A Sarló lezajlott kulturmegmozdulása óta a csehszlovákiai magyar kultúra esetében egy minden szögletéig a kor izzó ellentéteitől felzaklatott kulturáról van szó, az ellentétek végletéig kifejtett képletéről, ahol minden mozzanatnak szerepe van a valóságot eltagadó vagy felmutató osztályellentétek feszültségeiben. Ilyen vonatkozások közepette világos, hogy a Magyar Masaryk-Akadémia magatartása a feltárandó magyar népvalósággal szemben nem pusztán fejletlenség, hanem tudatos regresszió. Ez a felismerés világossá teszi, hogy az akadémiai vezetők engedékenysége nem belátás, hanem nyomással kierőszakolt részleges visszavonulás, amelyet az a remény is taktikai szükségességgé avat, hogy nem egy volt Sarlós, nem egy realista leszorítható következetes fejlődési vonaláról s előbb-utóbb a valóságkendőzés szolgálatába állítható. Az a tény is, hogy a szlovenszkói és kárpátaljai magyar népvalóság elemi erővel felnyomuló kulturmozgalmát az Akadémia ellenő eklekticizmusa, növekvő polgári tekintélye s anyagi fölénye maga alá tudta temetni, elsősorban arra vezethető vissza, hogy a Sarló 1933-ban, a német fasizmus uralomra jutása s a munkásmozgalomhoz csatlakozott kispolgári és intellektuális rétegek részleges dezertálása idején, ellentétes csoportokra bomlott szét. A Sarlósok egy része visszafarolt a liberális polgárságba.

Ahhoz, hogy a realisták az Akadémián belül is helytállhassanak a valóságkendező tényezőkkel szemben tudatos ellenzékkel összefogás kell, következetes harc az uralmi befolyások ellen és az Akadémia maradéktalan kisaiátítása a csehszlovákiai magyar népvalóság új tudománya, irodalma és művészete javára. Ilyen erőfeszítésekre azonban csak akkor lesz rátermett a realisták kisebbsége, ha az alakuló ellenzék kultúrterkevéseit termékeny és bensőséges kapcsolatba tudja hozni a csehszlovákiai magyar néptömegek életvalóságával, szociális harcaival, nemzeti küzdelmével.

Ma halott a magyar kultúrélet Szlovenszkon. A kisebbségi népelet problémáiról az idegen egyetemeken felnövekvő új diáknemzedéknek fogalma sincs és a magyar problémák kutatására a Magyar Masaryk-Aka-

démián sem kap támpontokat. Elfeledett, betemetett kulturkincs mindaz, amit a Sarlósok kulturmozgalma a szlovenszkói és kárpátaljai, gazdasági és társadalmi valóság méhéből a kulturéletbe vetett. Az irodalmi életre jellemző, hogy az Akadémia kisebb-nagyobb pénzsegélyekkel hallgattatja el évek óta a fiatal szlovenszkói írók elégedetlenségét, akik nem jutnak hozzá, hogy kézírataikat kiadják. (Végül is Masaryk Tamás összes munkájának magyar kiadását lanszírozta az Akadémia). A művészet terén ugyanaz a helyzet. 1933-ban még külön kiállítást rendeznek Pozsonyban a munkássággal kapcsolatba jutott festők, harcos ellentétben az Akadémia művészeti osztályának művészt és műkedvelőt, festőt és rajztanárt, ellentétes művészeti irányokat, különböző régi és új stílusokat muzeálisan párosító „kisebbségi magyar“ kiállításával. A front felbomlik s 1935-ben *Lőrincz Gyula, Pór Bertalan, Prohászka István, Reichental Ferenc és Weiner Imre* akcióját egy korszerű szlovenszkói magyar festőiskola felállítására az Akadémia bürokratikus masinériájának örvénye nyeli el. Sem tudományban, sem irodalomban, sem művészetben az élő szlovenszkói és kárpátaljai embervalóság és nemzetsors visszaadásával nem találkozunk. Aki a kulturában Szlovenszkót akarja, fusson Szlovenszkóról. A szellemi élet új valóságélmények feldolgozása helyett régi kulturiskolák harmadlagos és negyedleges másolójává romlott. Országszerte a Színházi Élet, a Délbáb s a Tolnai Világlapja terpeszkedik, teljessé téve Szlovenszko Barta Lajos megmondta „budapesti könyvgyarmat“ sorsát. A valóság következetes kutatói irástudói és művészalakítói rejtetten, szét-szórva, reakciós áradatban vergődnek, mely kimossa alólük lassanként a valósággal való bensőséges kapcsolatot. Eredeti, tősgyökeres magyar kultúra Csehszlovákiában? Mellőzött, kirekesztett kultúra ez, melynek fel sem mérhetjük mai helyzetében az értékeit.

A Sarló bomlásának s a Magyar Masaryk-Akadémia kulturreakciójának tömegsikerét mindazokon a helyeken, ahol a Sarlósok valóságidézésének széles befolyása volt, az új erőre kapott magyar nemzeti és klerikális reakció fölözi le, mely már a faszizmus nyílt formáival jelentkezik. A klerikofaszizmus *Rády Elemér* Kassán megjelenő *Uj Élet* című modern katolikus folyóiratával épített ki magának erős kulturhadállást, míg a *Darkó István* szerkesztésében megjelenő munkácsi *Magyar Írás* a lassabban kibontakozó nyílt nemzeti faszizmus hangadó orgánuma. A Magyar Masaryk-Akadémia (Környei Elek pozsonyi újságírótól származik az elkeresztelés: „az elakadémia“) valóságkendőző kulturszerepében még a polgári oldalon sem fejlődésképes. A polgárságnak biztosabb kulturtámaszra, egy maradéktalan valósághamisítás nagyarányú kompozíciójára van szüksége. Amíg az Akadémia elakad pozitívizmusában s ennek hitelét is lerontó szűk horizontu eklekticizmusában, addig a faszizmus új idealista totalitáselméleteivel startol és elmúlt századok vallási és nemzeti rögeszméje alapján nagyvonalú kibontakozással átértékeli s eszmei fogalomkategóriák sémáiba szorítja a valóság minden elemét. Az Akadémia kisebbségi intézmény voltánál fogva az élesen kisebbségellenes csehszlovák faszizmus nyílt formáiba nem menekülhet, a teljes erővel éledő magyar nemzeti és klerikális faszizmus felé pedig hivatalos kötöttsége miatt útja nincs. Zsákuccában vergődik tehát, ahol egyaránt megsemmisítheti a kiszolgált kormányzat fasizálódása s az a magyar faszizta áradat, melynek valóságkendőzésével utat nyitott.

A valóság azonban valóság marad, ha gondtalanul és felelőtlenül táncolnak is feszültségei felett. A munkásmozgalommal együtt elemi erővel feltörekvő materiális valóság szemlélet, mely dialektikus voltánál fogva új történelmiség eszmei tartalmát tudta adni a középosztályból kirajzó Sarlósoknak, a valóság tudatosításával újabb és újabb haladó kultur-

megmozdulásokat támaszthat a polgári társadalom állandóan differenciálódó szellemi életében. A faszizmus nyílt formáinak előtérbejutása veszélyt jelent s ellenakciókat vált ki. Ezek jegyében új megmozdulásokra kerül a sor mindenfelé. Az új megmozdulások ismét a népvalóság s a történelmi néperdekek realizmusát állítják a valóságkendőzéssel szembe. Prágában *A Mak Ellenzéke* név alatt indul új diákharc a valóságkendőzés regresszív kulturformái ellen. Pozsonyban a *Műhely* készül teremtő munkára és kulturharcra. Beregszászon a *Czabán Samu* szerkesztette *Új Korszak* körül csoportosulnak a haladószellemű fiatal tanítók. A haladó kultúrerek országos összefogásán a pozsonyi *Magyar Szellemi Társaság* fáradozik. (A nagyon heterogén elemekből álló s egyelőre átiütő erő nélküli mozgalmat Kovács Károly vette beható kritika alá a *Korunkban*.) Egy átfogó minden realista erőt tömörítő csehszlovákiai magyar tudományos, irodalmi és művészeti folyóirat tervén *Fábry Zoltán* dolgozik, aki nagy tanulmánygyűjteménye, az 1935 elején megjelent *Korparancs* óta ismét a szlovenszkói magyar szellemi élet középpontjába került. Minden jel arra mutat, hogy a legyűrt csehszlovákiai magyar valóságkultúra feltámadni készül. Abban az új kulturharcban, mely nyílt frontvállalással a faszizmus valósághamisítása ellen ma ismét a valóságért kerekedik Szlovenszkon, megfelelő társadalmi támpontot nyerhetnek a Magyar Masaryk-Akadémia realistái is arra, hogy az Akadémián a magyar valóságért a nyílt ellenzéki harcot felvegyék s a valóságellenes uralmi tendenciák teljes kiszortálásával valóban regenerálják is ezt a zsákuccába jutott, nagy hi-
vatású intézményt.

* A *Korunk* Erdélyből is mindenkor támpontja tudott lenni ennek a valóságkutató szlovenszkói szellemi iránynak. Közölte Jócsik Lajos tanulmányait a csehszlovákiai magyarság társadalomrajzáról és Peéry Rezső akkoriban úttörő cikkét a szlovenszkói magyar munkásirodalom kezdeteiről. Míg Szlovenszkon helyet alig kapnak, ma is itt jutnak szóhoz a szlovenszkói magyar realizmus írásművészei, Dömötör Teréz, Morvay Gyula és Sellyei József.

NE HAJTSÁTOK LE FEJETEKET...

Irta: MORVAY GYULA (Tardoskedd)

BÉRESEK ASZTALARA

*Béresek asztalára
ráhajlik a kalász, így kívánják,
mit vetettek uraság táblájára.*

*Szomszéd majorokban a béresek
éppen most káromkodnak,
éppen most menetelnek.*

*Biztosan tengerig, bulvardig
hangzik a kemény csattogás,
hallja azt mind, ki nem haldoklik.*

*Vész vegyült szét a világban
a béresek most káromkodnak,
most menetelnek úri majorban,*